

ANGELO DE GUBERNATIS

„a Növények Mythologia“-ját tárgyzó munkájának második kötétéről.¹⁾

הַלְבָּנִי Jer. 1,10.

Több körülmény által indítatva érzem magam az idéztem munka második kötétéről ismertetést írni, s ezek közül a legfőbbeket mintegy bevezetésül megemlítem. A valódi barátság szent érzése, melylyel az irodalomnak valamely kiváló munkása iránt viseltetünk, művei iránt való érdeklődésünket nemcsak fokozza, hanem gyakran a bennük kifejtett nézeteknek lehetőleg teljes megértésére is egyik hathatós eszköznek bizonyul, a szépségeket, melyeket a könyv magában rejt, talán jobban véteti észre velünk, mint a csupán csak a tárgy iránt érdeklődő olvasóval, kinek az író személyéhez semmi köze.

A bölcséleti s egyszersmind művészi előadásnak nemcsak felszínén ragyognak az eszmék, de annak elrejtett mélyében is és leginkább mélyeségek mélyében, néha csak annak láthatóan, ki keresi őket, és ki keresi inkább, mint az, ki nemcsak a mű iránt, de szerzője iránt is kiváló érdeklődéssel viseltetik. A mű nem mindent közölhet, a mit szerzője mondhatna, ezért a munkák teljes megértésére szerzőjük pontos életirata, illetőleg az, mit egyéniségéről tudunk, hathatósan elősegíthet, ez okból keresve-keressük az életirati adatokat s ezek közt a jelentékteleneknek is becses tulajdonítunk, mert az egésznek összefoglalásában ezek is érvenyesülhetnek. A szerző egyénisége azonban leginkább azok előtt tárul fel, kiket gondolatjaiba s érzéseibe beavatott, barátjai előtt. A valódi író maga az egyén, s ennek nyelve az egyedi kifejezés legtökéletesebb jellegével van felruházva, még pedig mindamellett is, hogy egyszersmind a miveltek köznyelvének irányzója és itt nyelv alatt többet értek, mint pusztán szófűzést, értem azt a lelket, mely megelevenít, s a melynek ellentétje a betű, a mely megöl: τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ²⁾, értem azon eszméket, melyeket valamely jeles gondolkozó a világ-irodalom közkincsévé tett. Ez eszméket az értheti legjobban és leg-

¹⁾ La Mythologie des Plantes. Tome Second, (Paris, Reinwald, Libraire-Editeur,) 1882.

²⁾ L. sz. Pálnak a Korinthus-beliékhöz írt II. levelét (III. f. 7. v.)

teljesebben, kit megteremtőjük varázskörükbe bevezetett, barátjai közül azok, kiket erre méltóknak tartott. Az ilyen barátok, azt hiszem, nem helyesen cselekesznek, ha attól félve, nehogy elfogultaknak, a valóság és méltányosság rovására kedvezni ohajtóknak találtassanak, barátjaik műveit hallgatással mellőzik. A valódi barátság elfogulttá nem tehet, sőt inkább éleslátóvá teszen barátunk iránt s művei olvasása közt még a jelentékteleneknek látszó apróságokra is élénken figyelmeztet. — A „növények mythológiájának“ első kötetét a K. M. egyik füzetében e sorok írója mutatta be; hadd legyenek megint én az, kinek a második kötetről szóló ismertetése ismét ugyanezen szemlében közöltessék, figyelmeztetőül e kitünő munkára, érdekerjesztőül iránta mivel olvasóink széles körében, mert valóban kár s felette igen nagy kár volna, ha olvasó közönségünk az ily munkákat nem ismerné, vagy ugyan ismerné, de érdemöket kellőképen méltányolni nem tudná. E munka második kötete azért is kell hogy érdekeljen, mert a növényvilágból vett mythosaink egynémelyikére vonatkozással van. Vajha nálunk is úgy e virányos téren, mint hitregészetünk más terein az összetartozó anyag legalább összehordatnék, mert az iminnenamonnán vett adatokból levont okoskodások a kellőkép ki nem kutatott, észre nem vett adatok hiánya miatt tátongó úrt csak a felületesen szemlélő számára töltheti be, a figyelmes azonban a dolog illetén állapotjában a pótlék szűkét, fogytát legott észreveszi. — Bevezetésemben még egy feltehető kérdésre óhajtók választ adni s ez az: vajjon az ilyen ismertetésnek van-e helye a K. M. hasábjain? Mythologia és theologia körülbelől csak annyira függnek össze, a menynyire a csillagjósoltan a csillagászáttal, a magia az orvostudományyal, az aranykémlet a vegytannal, a hősköltemény az ó-kor történetével, a hitregék az egyház történetével, a czimer-tudomány a nemzeti lajstromok ismeretével, az arany-kémlet „magisterium“ nevezetű anyaga a természetben munkás, még fel nem fedezett erőkkel. Ámde ezek összefüggését ki merné tagadni. A görögök közül p. o. X e n o p h o n, midőn memorabiliai egyik helyén a csillagászt említi, azt astrologosnak nevezte s nem astronomosnak, a rómaiak közül pedig C i c e r o az astrologiát azon tudományok egyikének nevezi: quae omnes... in veri investigatione versantur³⁾ stb. A magiának azon részét, mely a növények és ásványok tulajdonságaival foglalkozik olyan czélból, hogy ezek hatásait az emberi szervezetre kilesse, bátran az orvosi tudomány elemeinek mondhatjuk, s csak azon a ponton válik el a kettő egymástól, a hol az illető növénynek

³⁾ De officiis l. I. 6.

vagy ásványnak bizonyos esetekben tapasztalt hatását ezektől függetlenül, feltétlennek, állandónak és multhatatlannak kezdték tartani. Az alchymia mindaddig a természettudományok előfájának egyik nagyreményű ága volt, míg a fémválasztás határai közt mozgott, s az érczet arannyá átváltoztató mesterség eredetileg azon módszert tartotta követendőnek, melyet a jelenlegi vegytan is követ, a fémeket elemeikre felbontva, vagy ellenkezőleg, azokat összekötve. A tulajdonképeni csalódás ott kezdődött, a hol azon hiedelem kapott lábra s vált tanczikké, mely szerint létezik valami olyan anyag, mely a fémekhez járulva, azokat arannyá változtatja át. Így van ez az astrologiával is, a mely az égi testek és csillagzatok megfigyelésén alapult s fejlődésének azon stadiumában vált el az astronomiától, a melyben mivelői a csillagoknak az emberi dolgokra döntő behatást kezdettek tulajdonítani, illetőleg az eltévedt pásztort s a tengeren tévelygő hajóst utbaigazító s az éjjel szakaszait kitüntető csillagoknak az emberre oly hatást is tulajdonítottak, a melylyel azok nem bírtak. A napkeleten meglátszott csillag a bölcseket Krisztus urunkhoz vezette s mint Máté mondja: „előttük megyen vala, miglen jutna és megállana a hely felett, a hol a gyermek vala.“⁴⁾ E vezércsillag a hajnal csillaga volt, mely a keleti égbolton látszik. Sirius feltüntével a forró évszak hirdetőjévé lesz s a mig a népies képzelet benne a nyár hirnökénél egyebet nem lát, mindaddig a csillagászat határait tul nem lépte, de ha a növényzet hervadását e csillag fényének tulajdonítja, úgy, a hogy azt a fiatal Linos-ról szóló görög mythos tette, a mely szerint a növényéletet jelképező Linos-t szétszakító dühös eb változott át Siriussá, e határokon immár tul csapong. Az Aegyptomiak Siriust S o p t (=S o t h i s) név alatt Isis csillagának hitték s mert feltűnése a Nilus áradásai kezdetével egyidejűleg történik, a jótékony áradást részben neki tulajdonították. Ez idéztem tényben azt látjuk, hogy a csillagról való fogalom fejlődései közt három változati fokot ért, az első a pusztza megfigyelésé volt, mely fok a csillagászat kiinduló pontja, a másik azon érzelem folytán eredt, melyet a természetben a jó és rossz hatások s azok kísérő körülményei gyakorolnak reánk és itt önkényt támad a fogalom harmadik elváltozása, mert elménk az egymást gyorsan követő tünemények közt oki összefüggést keres s az egyiket a másiknak tulajdonítja. A másik változati fokon vál el az astrologia az astronomiától, a mythos az ő ember kezdetleges, eredten eredeti vallásától, mely nem más, mint az egy személyes Istenben való hit.

⁴⁾ Evang. II. részének 9-dik versében.

A mythologia virágos kertjében ugyanezen változat fokait látjuk, nevezetesen ugyanigy történt a növényeknek tulajdonított isteni erőkkkel is, a míg p. o. valamely fa csupán csak jele az istenségnek, jelképe valamely isteni tulajdonitmánynak s szemlélete bennünk a csodálat érzését kelti s ezt hálás csodálattá fokozza, addig a mythosi perceptio benne s általa ki nem fejlődik. Az erő, a tartósság, a magasság, a megújulás azon fogalmak, melyeket a fák szemlélete keltenek kennünk s ez okon az ős népek ezek kiválóbbjait az istenségnek szentelték, így p. o. Mòre tölgyét, vagy mint némelyek helyesebbnek tartják, terebintfáját a héberek az egy Istennek szentelték, szentnek tartották, tisztelettel állottak meg előtte s lombstora előtt talán mélyen hajoltak meg, de isteni erőt nem vélték benne lappangani, pedig 'előn neve s Istennek el neve egyazon gyökből származott alakok s ennél fogva az úgynevezett népetymologia e nevekből könnyen mythost alkothatott volna. 'Előn, legyen ez terebintfa vagy tölgy, az istenség hatalmát jelképezi ugyan, de azért még korántsem isteni lény, nem olyan fa ez, mint az, melyről Silius Italicus azt mondja, hogy istent rejt magában „numen habet“.⁵⁾ Érdekes e téren is a hitregének a jelképből való kifejlődését szemmel kíséreni, a kettőnek érintkezéseit, határvonalait tanulmányunk tárgyává tenni. Az ellentétek bármily élesek is legyenek, egy pontban éritkeznek, mert az egyik ott kezdődik, a hol a másik megszűnt s bármi kevés legyen ebben a másiktól, elég az arra, hogy eredeti valójából kivetkezett legyen. A növényi mythos fejlődése szintén három változati fokon keresztül jut teljességre, melyeknek elsején alapul a növénytan, másodikán válik el a mythos a valótól, a magia a botanicától, s végül harmadikán immár kinyilva látjuk a varázslat és hitrege tarkált virágját. — A mythológiának azok legnagyobb gáncsolói, kik az egyes adatok összefüggését nem látják, kik a mythos nyelvét nem ismerik, nem értik, pedig e nyelv fejlődése későbbi korszakában bármennyire is képleges, eredetileg egyszerű volt, s csak annak válik megérthetővé, ki egykori egyszerű voltát megismerte. Kétféleképp fejlődik minden mythos, u. m. 1) belőlről, 2) külső hozzátétel által s a fejlődésnek ez utóbbi módját mindig az előbb említett előzte meg s ez úgynevezett belső fejlődés vagy a tárgyaknak vagy azok neveinek egymásra való vonatkoztatása által történik. Ez röviden a mythologia eddig kinyomozott elmélete, de még nem értünk oda, a hol a mythologia rendszere megállapítható legyen, mint a többi közt Oliveira Martins portu-

⁵⁾ III. 691.

gal tudós „Systema dos mythos religiosos“ czimü időelőtti kísérletéből eléggé meglátszik. Jelenleg még csak a mythol. adatok gondos gyűjtésének és rendezésének korát éljük és ép e téren igen sokat tett és teszen De Gubernatis a myth. tudomány céljainak elérésére. Az elmélet részben már is levonható az összegyűjtött adatokból s ennek fényes bizonyítékait adják szerzőnek művei, azonban a rendszer megalkotása jelenleg még korán volna. Az eddigi nyomozásoknak egyik jelentékeny eredménye abból áll, hogy az újabb mythosok a régiek elváltozásaiból lettek s mint De Gubernatis élesen észrevette, az eredeti mythosok száma az idők folytán nem szaporodott, és itt megjegyzem, hogy e pontban is nagy hasonlatosságot látunk a mythos és a nyelv fejlődése közt, mert ha valamely nyelv bármily hosszúra nyult életfolyamára tekintünk, azt fogjuk látni, hogy gyökszavai még egygyel sem szaporodtak meg az évszázak és évezrek folytán és hogy eredeti szótárának gyarapodása szóképzésekre és szóösszeszétételekre szorítkozik és ezekből világosan látjuk, hogy az emberi nem az alapfogalmak egyetemét még fiatalsága zsengejében sajátította el, szerezte meg. Angelo De Gubernatis mythologiai botanikájának második kötete 374 lapból áll s ebből négy lap esik a rövid, de felette fontos utószóra („conclusion“).

Ez utószóban mondja De Gubernatis, hogy a mythosok a különböző népeknél, a különböző éghajlatok alatt és különböző korszakokban ugyan azon mythosok magvaiból fejlődtek s buján nőtt csirák tenyészeté kevés számú ily magvból eredt. Áthasonlódnak a régi mythosok a népek szellemének későbbi fejlődéséhez képest s a különböző miveltiségek színét öltik. Így látjuk ezt saját népünk mythológiájában s érdekesnek és helyén valónak tartom itt azokra emlékeztetni, melyeket Barna Ferdinánd „ősvallásunk főistenei“ czimü értekezésében erre vonatkozólag közzétett, p. o. értekezése egy helyén azt mondja: „A természet istenasszonyának“ a magyar ősvallásban több diszneve volt, melyeket aztán a keresztény vallás is átvett, mint egészen megfelelőket a „boldogságos szűz“ díszjelzőiül, ezeket szerzőnk (Ipolyi Arnold) műve írásakor (Magyar Mythologia“, megjelent 1854-ben) bámulatunkat teljes mértékben igénylőképen nemcsak egytől-egyig mind jól ismerte, hanem mint e téren első fölfedező, értelmöket, jelentésöket növénytani, csillagászati népies nevekből, valamint a boszorkány perekben előforduló, továbbá a nép ajkán élő töredékekből hangyaszorgalommal kikutatva s megállapítva, egyenesen isteni egyedek, különösen tündérek neveinek tudja s tárgyalja (l. Keddasszonyá-t, Kisasszony-t, Bol-

dogasszony-t, Bábát, Szépasszony-t, Czífra asszony-t, Magna nox dominarum stb.)⁶⁾ Érdekes látni a keresztények kezdetleges symbolikájában a régi jelképes növényábrák újból való feltűnését, így p. o. a pálmaágét a sírkövek egyszerű díszítései közt, a pálmafát ugyanis öröklétü és soha sem vénülő fának tartották az ó-kor népei s mint De Gubernatis róla megjegyzi⁷⁾ ez okból szerepelt a halhatatlan dicsőség jelképeként. De a Palmaris, jegyezte meg szerzőnk folytatólag, a győzelem istenasszonyának egyik neve volt. Közel Hátzeghez a naláczi kert egyik felirásos kövén következő ajánlást olvastam:

Deo Eterno et Junoni et Angelis.

E feliratban a kereszténység és pogánykor cultusai összeegyednek s az egyik átváltozása a másikba mintegy szemünk előtt történik. De térjünk át De Gubernatis azon néhány adatára, melyek növény-mythosaink gazdag tárházából valók. Az első ilyen a juharfáról szól s ezt tudvalevőleg Tompa Mihály koszorus költőnk egyik igen szép balladája tárgyául használta fel. Lássuk minő észrevételeket csatol De Gubernatis e mythosunkhoz! Mindenek előtt úgy a hogy a balladában Tompa által felhasználtatott, bevégtetlennek látszik, mert más népek hasonló tartalmu elbeszéléseiben a fiatal ember vagy fiatal leány, a kit az irigy testvér vagy testvérek megöltek, a halálból feltámad. Szerzőnk következő mythosokat és elbeszéléseket hasonlít e regénkhez: Lear király legendája, „La Belle et la Bête“ czimü elbeszélés; a Kain és Ábel-ről szóló bibliai elbeszélés, József, kit testvérei eladnak; Romulus és Remus; a „nád és galamb“ meséje; Çakuntalâ legendája; Polydor átváltozása; „a páva tollért czívódó két testvér“; Orpheus mythosa; „a varázsfuvola“; egy eszt elbeszélés az „eperről“; egy piemonti mese „a vörös czipőről.“ Ezek az elbeszélések egymást kölcsönösen kiegészítik s megmagyarázzák, s az itt megemlítettékhez még több hasonlót csatolhatnánk, így p. o. Socin által kiadott Mosul és Märdin arab lakóssága ajkán élő mesék egy némelyikét.⁸⁾ Szerzőnk Tompa balladáját francziára lefordítva közli s tartalmának egyes részeit zárjelek közt az idéztem elbeszélések közül a velek leginkább megegyező szöveg illető helyével összehasonlította. — Egy másik magyar növényi mythost De Gubernatis érdemes fűvészünk Beite István következő czimü könyvében talált: No-

⁶⁾ Budapest, 1881. I. a 30-ik lapon.

⁷⁾ A 278. lapon.

⁸⁾ L. a Z. d. D. M. G. XXXVI. k. II. füzetében.

menclator stirpium panonicus.⁹⁾ Beite tudvalevőleg a Sopron, Vas és Zala vármegyékben való ev. ref. egyházaknak püspöke s Német-Ujvárbán a Battyáni grófok udvari papja volt; mint botanicusnak hírét a külföld is jól ismerte s Clusius Károly Austriában és Magyarországon tett tudományos utja alkalmából Beitét felkereste Német-Ujvárbán, ki neki nagy segítségére volt holmi ritka füvek megszerzésében.¹⁰⁾ Beite (Beythe) a gentiana felől így ír: „Gentiana vulgo cruciata dicta: László Király füve hoc est S. Ladislai herba a Ladislao Hungarico Rege. Universam Hungariam, hujus Regis tempore, peste quoque gravissima affictam fuisse perhibent, eundemque precibus a Deo obtinuisse ut quamcumque stirpem sagitta ab illo in altum emissa decidendo feriret, utile ad hanc luem curandam remedium esset; ea igitur in cruciatam decidente, plantam hanc deinde subditos a pestis contagio liberasse.“ De Gubernatis emyhost következőképp magyarázza meg: László király nyila itt a villámot jelenti, a villám által érintett növény pedig, illetőleg maga a villám, a menyinyiben a növényt megérintette, a dőghalált, illetőleg a megromlott levegőt enyésztetni el. Ezt a hitregét némi csekély módosítással s néhány új részlettel előtaláljuk Johnston „Thaumatographia naturalis“ című könyvében.¹¹⁾ „Gentiana cruciata, alias dicitur S. Ladislai Regis herba. Ferunt, tota Hungaria a Tartaris pulsum (t. i. S. Z. László) fugisse in Daciae urbem Claudiopolim. Istic in familiaritatem divitis pervenit, compaterque ejus evasit. Ejus auxilio fugati iterum Tartari. In fuga nummos aureos, quos ex praeda collegerant, in Aradiensis abjecere campo remoram insequentibus. Petiit Rex a Deo ut in lapides mutarentur. Factum. Hinc ingens horum ibidem numerus. Afflicta paulo post saevissima peste Hungaria, obtinuit a Deo ut quam herbam sagitta in aerem emissa tangeret delapsa, remedium illa esset malo. Cecidit in cruciatam, et ejus usu fugata e regione pestis. Haec ita dicuntur Camerar. Centur. 3 memorab. S. 23.“

Ezekhez toldalókul ide irom, a melyeket temesvári Pelbárt, a kit mióta igen tisztelt barátom Szilády Áron életéről és munkáiról írt, „redivivus“, újonnan megéledett Pelbárt-nak nevezhetünk, a hyberniai fa minémüségéről írásba foglalt: Barliates vulgo Berneskas sive Bernekas: apud nos Gyengier nominatur; eadem forsitan est avis, quam Alb. Magn. XXIII. lib. de Animalibus

⁹⁾ Antverpiae 1583.

¹⁰⁾ L. Bod Péter „Magyar Athenas“-át Beite név alatt.

¹¹⁾ Amsterdam, 1670. l. a 207-ik lapon.

nominat Carbas. Similiter Fran. de Refa, dicentes quod Carbas avis de arbore in Hybernia nasci claret. Item Jacobus episc. Achonen. in orientali historia et Vincen. in Spec. naturali dicunt, quod quedam sunt arbores super ripas maris, ex quibus dum successu temporis putrescere ceperint, exeuntis crassis humoribus procreantur, densantur et formantur hujusmodi aves ad magnitudinem alaudarum (pacsirta) et nude, rostris infixis arboribus dependentes. Deinde maturantes plumescunt et decidunt in aquis in quibus fluitant, vivunt et roborantur ac crescunt; anseribus minores sunt. Multique fidedigni testantur vidisse quasdam earum pendentes ex arbore. Et certum est, quod apud nos non generant nec generantur per coitum. Hae volucres herbis et graminibus vivunt ut anseres etc.; unde patet possibilitas conceptionis virginalis deo operante. Rosar. I. II. Avis §. 13. 14. Szilády ez idézethez még következőket csatol: Serm. de Tempore, pars estiv. Serm. XVII. — Stellarium lib. VIII. p. I. art. III. cap. X. — Serm. de Sanctis, pars hyem. Serm. XVII. E. s igitly folytatja: „Ez utóbb idézett helyen ezt olvassuk: Carbas avis de arbore hyberna nasci claret, ut dicit Albertus I. XXIII. de animalibus; s ennek fordítása a Tihanyi c. 40. lapján így hangzik: az gyöngyér madár fából terem stb.“ „Régi magyar tudósaink közül Miskólczi Gáspár emlékszik a fán teremtett lúdról a XVII. század végén Franczius Farkas nyomán írt Egy jeles Vadkert ezimü természetrajzi munkája (1769. évi kiadás) 360. 455. lapján.“ „A mythus tárgyát illetőleg minden esetre jellemző vonás az, hogy a régi magyar fölfogás az idegen eredetű mondát előtte ismeretes madárra ruházta, mely az ecsedi láp környékén s más nagyobb tavaink vidékén ma is viseli a gyöngyér nevet.“¹²⁾ Müller Miksa állítása szerint e skót fáról való mesét a XVI. század előtt Európában nem ismerték. Ez téves állítás, mert mint De Gubernatis növénymythológiája első kötetében megjegyezte, már Odorico tudott róla s Indiába tett útja leírásában e mesét megemlíti: ène nel reame d' Inghilterra o di Scozia che dicono che sono albori che fanno uccelletti. Müller M. a bernacles nevet, melyet sem Odorico, sem II. Pius pápa a fából eredt madarokról szoltokban nem emlitenek, „hiberniculae“, „hibernicae“-ból romlottnak mondja, de a mese e madarak hazájául nem Irhont, hanem Skótországot és Angliát tartja, különben is ez bizonyára nem Észak-európában, hanem Indiában eredt,

¹²⁾ L. „Temesvári Pelbárt Élete és Munkái“, írta Szilády Áron (Budapest, 1880.), a 68. 69. lapon.

mert a benne foglalt mythos hazája itt van, és nem ott. A szanszkrit nyelvben, mint De Gubernatis megjegyzi, p arnin madarat és fát, illetőleg a levelest és szárnyast jelenti s e két különböző fogalom azonos neve következtében a népies képzelet a fák galyaira szálló madarak közül némelyeket azoktól származtatott. Indiában a rézcéknek és ludaknak egyik faja igen kicsi, és élénk színű tollakkal bir, e fajnak más kicsi madarakkal közös neve v a y a s ; e névhez hangzására nézt igen hasonlít a galynak egyik szanszk. neve, u. m. v a y â s e hasonhangzat miatt keletkezett a „gyöngyvér“-ről szóló mythos. Különben a madarakat termő fáról nem csupán csak az indiaiak mesélnek, hanem a símaiak is, s talán náluk is a mythos bizonyos fa és madár neveinek hasonhangzásából eredt. Kircher „China illustrata“-jában erre vonatkozólag így ír: „Dicitur Lacus Vuting in provincia Hunna esse Hocinia o dictus, id est, generans aves, undique arboribus pulchre septus; quarundam harum arborum hanc proprietatem esse ajunt ut folia in eum prolapsa continuo in nigras mutantur aviculas, tanta cum admiratione ac stupore accolarum ut spiritus esse credant: ita ex Sinica Geologia pater Martinus.¹³⁾ Ez elbeszélést valószínűleg mongolok és tatárok közvetítették Chinába s az orosz birodalom tartományaiba, honnan tovább terjedt Nyugot-Európába s itt, mert vízi madarokról szólt, az elbeszélők szereplése helyéül Angliát választották, mely a középkorban gyakran mesés tartományként említették. (Engelland „az angyalok tartománya“.) Odorico idejében a mese színhelyét némelyek még tovább helyezték Skóthonba s II. Pius kortársai a rézcék termő fát ennél is messzebbnek képzelték az Orcad szigetek valamelyikén. E fával ugyanaz történt, a mi a Hesperidák almáival, melyek szintén mind távolabb tartományokba helyeztetek. A geographiai ismeretek elterjedése az ilyenmü meséket az ismert látkör legtávolabb vidékeibe számúzi. A bernacle név orosz eredetü, s mint De Gubernatis megjegyzi, Oroszországban két, állatokat termő mythologiai fa meséje elannyira szövődött össze, hogy az illető nevek egyike másikat helyettesithette, s így történt, hogy a bárányokat termő fa báránykáinak neve a lúdakét és rézcékét felváltotta; oroszúl baran, a. m. a magyar bárány s baranietz báránykát jelent; a latin baranicula s angol barnacle ez utóbbi elrontott alakjai. Már Odorico is kétféle, állatokat termő növényről tud, u. m. olyanról, mely bárányt s olyanról, mely madarakat terem. De Gubernatis a baranicula, barnicla eredetére vonatkozólag lehetségesnek, sőt valószí-

¹³⁾ Pag. 178.

nünak tartja, hogy némely latinúl irt évkönyvben ezek irói a baranietz-t „ovicula“-nak fordították, s mások, kik ezekhez lapszéli megjegyzéseket irtak, az „ovicula“ elé az eredeti baranietz-t is hozzá jegyezték, s illetéknépen eredt a kettőnek összevonásából baranicula, barnicla s ebből végre bernacle. A Pelbárt-ból idéztem szövegben előforduló carbas talán az „idegen eredetű“ „exoticus“ madarat jelenti, l. ö. h. v. $\alpha\lambda\phi\beta\alpha\nu\omicron\varsigma$, vagy talán a carbasus lenhez hasonló tollú madarat. A phoenix-madár, a mely a pálmafa ágai közt ég el s hamvaiból megújul, némileg szintén ide tartozik, azonban meglehet, hogy e mesés madarat a pálma ágai közé csupán csak neve miatt helyezték, mert $\varphi\omicron\iota\nu\acute{\iota}\xi$ ethnographiai használatán kívül három jelentéssel bir: 1. biborveres, 2. pálmafa, 3. a Phoenixmadár.

A czédrusokat az ó-testamentom könyvei gyakran említik, így p. o. azon szép elbeszélésben, melyben a fák összejönnek királyt választani. L. a birák könyve IX. r. 15 versét. A Libanos hegyének czédrusai Básánnak tölgyfáival együtt a kevélyeket és hatalmasokat jelképezik, l. Esaiás prophetiája II. r. 13 versében. A czédrus néha a boldogság, másszor az igazság képe. A néphagyomány szerint a kereszt háromféle fából volt összezerkesztve a szent háromság jelképeül s ezek közül a czédrusfa az örök Istent jelképezné. Marignoli fiórenczi útazó¹⁴⁾ a czédrust tartja azon fának, melynek tiltott gyümölcséből evett Ádám. A czédrus a halhatlanság jelképe, s a többi közt azt írja róla De Gubernatis, hogy a régiek a halottak életének nevezték, mert illatja kiállhatatlan a hullamészítő rovaroknak. Jamblichos szerint Pythagoras ötféle fát tartott az istenség előtt kedvesnek u. m. a czédrust, a babért, a cziprust, a tölgyet és a mirtust. Egy igen boldog sinai házaspár haláluk után czédrussá változott, hogy egymás iránt viseltető példás szeretetük örökön-örökké tarthasson, mert a czédrust a sinaiak örökéletűnek mondják.

A szentírás némely tölgyet külön nevek alatt említ, így Mamre-t, vagy Mamre tölgyét, a varázslók tölgyét: $\text{אַלֶּן מְעוֹנֵינִי}$ (a birák könyve IX. r. 37. versében), a melyet Károli Gáspár tévesen fordított „Mehónenim mezejének.“ A tölgynek az európai népek hagyományában De Gubernatis szerint még fontosabb szerep jutott osztályrészül, mint a keleti mythosokban, mert az aqvattha, a czédrus, a pálma és a fenyő tulajdonitányaival is felruházott, s illetéknépen a növényvilág királyává lett. Azon szerep jutott neki, a mely az állatok közt a sasnak és oroszlának.

Óriási arányainál fogva, a melyeket a tölgy az európai talajban

¹⁴⁾ A XIV. században.

ugy magasságára és terebélyére, mint törzsének körületét illetőleg kifejthetett, mint De Gubernatis erről szóltaiban megjegyzi, az európai hagyomány cosmogonicus és anthropogonicus fája lett. Sokrates a jóslatok e szent fájára s a samosi nők árnyékára esküdtek. E fa, mint De Gubernatis megjegyzi, a felleges és sötét égboltot jelképezte, s ennél fogva a villámokat szóró Zeusnak tulajdonították, a ki terebélyéből fenyeget menydörgéseivel s büntet villámai által, s a pelásgok már a hellének előtt a dodonai tölgybe helyezték a főistent (Δωδωναῖος), a kit Homer Iliása 16-ik énekének 233. versében Πελασγικός-nak nevezett. Zeus-nek első temploma a dodonai tölgyerdő volt (φηγγών) s első jóslatát a menydörgés hirdette. Zeus legmagasabb akaratát a dodonai szent tölgy leveleinek suhogása által jelentette ki, s Praenesteben is tölgybotocskákra felrótt régi alakú írásjegyekből olvasták le s értették meg a sors határozatait. Plinius azt mondja, hogy előbb létezett a tölgy, mint az ember s a tölgyeknek πρότεραι μαθήρες elnevezésében e nézet érvényül. Mikor még ember nem volt a világon, az istenek s az emberi lelket jelképező pillangó a tölgyek lombsátorában lakoztak. A Dioskurok, e régi pelásg solaris istenek, kik a Peloponnesosba bevándorolt dórok hitregéiben az ős hajdankor hőseivé lettek, a róluk szóló mythosban ellenségeik elől a tölgy odújában δρυὸς ἐν στελέχει rejtőznek s ez elbeszélésben a tölgy De Gubernatis szerint az éjjel fáját jelenti, a melynek lombsátora alá vonúl az est, s a mely alól minden nap reggelén előlép a reggeli világosság. De nem folytatom ez idézeteket s csak azt jegyzem meg, hogy a latin robur és a héber גִּבּוֹר a tölgyet „erővel felruházott“-nak jelentik. A magyar tölgy régen tulajdon hangzott, l.cod.dip.G.1.259. ad arborem tul sub qua est puteus. E név talán a török tolu m. teli-vel egyazon „teljes“, „sok“, „erős“.

A sémi népeknél a fák legkiválóbbjait a holdistennőnek szentelték, mint a termékenyítő nedvesség istenségének, s itt megjegyzem, hogy a dodonai tölgyben lakozó Zeus Νάϊος-nak is neveztetett, mert a földet megtermékenyítő nedvesség egyik fő tulajdonmánya volt. E melléknevet Homer scholiastája már nem értette, mint a hogy következő névmagyarázatából kitűnik: ὁ δε Δωδωναῖος καὶ Νάϊος ὑδρηλὰ γὰρ τὰ ἐκεῖ χωρία (H. az idéztem helyen.)

A cyprius Aphrodite-Astarte cultusával került előbb Kyprosba s onnan tovább nyugot felé a görögökhöz és rómaiakhoz. Sötét lombja miatt a halál fájának tartották, „funebri“-nek neveztetik Horatius-nál, „feralishnak Vergilius-nál. Festus magyarázata szerint

azért tartották a halált példázónak, mert „huius generis arbor caesa non renascitur.“ A Mithrafaragványok némelyikén a csoportozat baloldalán a hold alakja alatt egy cзыprus látható, melynek a jobboldalon egy almafa felel meg a nap jelképe alatt, s ez utóbbi fa *Mithra* felé hajló ágán a nap kedves madara, u. m. a holló, tisztán, jól ki-vehető. E jelképes előadásról így ír Visconti Károly Lajos: „Quattro Monumenti Mitraici rinvenuti sull' Esquilino“ czimű értekezésében¹⁵): L'apertura della grotta è fiancheggiata da due alberi: cosa osservabile anche quaesta, nè molto solita ad incontrarsi. Ancorchè siano espressi quegli alberi in modo assai goffo ed incerto, con tuttociò si ravvisa, che con quello a sinistra, sotto il busto della Luna, si è voluto imitare un cipresso; e coll' altro dirimpetto una pianta pomifera. Sull' albero de pomi sta posato il corvo, animale sacro al Dio della luce e consveto assistente del sacrificio mitriaco. A hunyadmegyei történelmi és régészeti egyesület azon oszlopán, melyen Nabarza neve előjön, a fenső széles párkány a jobboldalán egy bikafő s baloldalán egy szájában nyilat tartó holló látszik, a holló még előfordul a párkányzat hátlapján is, de nyíl nélkül szájában, míg előlapját bikafő ékíti.

Mózes vesszőjéről R. Gedalia következőleg ír:

כי זה המטה בראו ה"יה בששת ימי בראשית ויהי ביד אדם ואחר כן ביד נח ואברהם יצחק יעקב ויוסף מלך מצרים ולבסוף ביד פרעה ואחר כן ביד רעואל ראש החרטומים וכהיווהו יועץ המלך לתועלת היהודים נגד כונתו בלעם היוועץ השני קצף המלך נגד יתרו ולכן ברח יתרו לעירו והביא המט' לביתו ויטעהו כגן ביתו וה"יה השים בו כח שלא יוכל שום איש לנחשו משם ע"ד Verestói György e szöveget még valamivel előbb kezdve, következőkép fordította latinra: Accersivit (Jithro) igitur eum (Mosen) qui postquam veniens procidendo ei honorem detulisset, in hortum abiit, ut Deo gratias ageret. Vidit autem ibi virgam sapphirinam, plantatam in horto; atque agnovit illi insculptam Nomen Explicatum, et evulsit eam, fuitque ei in baculum, quem manu sua tenebat. Creavit autem Deus benedictus hunc baculum intra sex dies Creationis. Fuitque primo in manu Adami, postea Noachi, Abrahami, Isaci, Jacobi, Josephi, Regis Aegypti. Deinceps fuit in manu Pharaonis, tandemque Regnelis, Principis Magorum. Cumque esset Consiliarius Regis, magno Judacorum bono, contra intentionem Bileami, Consiliarii secundi, succensuit Rex Jithroni. Propterea fugit Jithro in urbem suam, baculumque domum suam adlatum plantavit in horto suo domestico. Deus autem benedictus de-

¹⁵) *Bullettino della commissione archeologica municipale (Gennajo Marzo, Roma, 1874).*

dit ei virtutem, ne quis eum posset evellere usque ad Mosis, Viri Dei, adventum.“ L. ö. h. v. R. Eliezer szövegét „Pirke Aboth“. XL. f.

Őseinknél is megvolt a szent fák tisztelete s erre vonatkozik a szabolcsi synodus tilalma Sz. László királyunk uralkodása idejéből: quicumque ritu gentilium ad arbores sacrificaverit“ (S. L a d. decr. 1, 22). A kazarok fatiszteletéről is egy igen jelentékeny adatunk van, a melyről kitünő tudósunk I p o l y i A r n o l d „Magyar Mythologia“ czimü könyvében így ír: „Nevezetesbnek találok a Kazar fatiszteletéről adatot, a mennyire a kazar néppel talán azonos népségi eredet és kétségen felül szomszédos lakhely, sőt egy nép ágának a K a b a r n a k s nyelvének a magyarrali elvegyülése véle a legszorosb viszonyba hoz, minél fogva az ős pogány vallási érintkezés kétségtelemné lesz; ez adat Assemannál (bibl. orient. 3. 469) olvasható syr kronikák nyomán beszélve Illyés syr püspök térítését: quum autem deum mundi conditorem et Christi domini nostri adventum illis praedicasset, placere sibi ajebant ipsius doctrinam et deum: sed habere se J a z d a d u m, quem patres et avi hactenus coluerant, vererique, ne modo contemptus desertusque, pro accepta iniuria poenas ab ipsis exigeret et perderet universos, et ubinam, respondit Elias, sedet iste J a z a d u s spurius deus a vobis ac maioribus vestris cultus? cedo locum ostendite, quumque Eliam ad vicini collis cacumen barbari deduxissent, in subiecta valle ingentem arborem A d r a m seu I l i c e m s i l v a e r e g i n a m vocabant, quae temporis processu et incolarum cura, ad immanem altitudinem et molem excreverat, ramisque longe lateque enormem in modum expansis addensatisque, miram oculis spectantium speciem praeferebat. Tum vero Elias securim afferri rogat, simulque in vallem descendit, a r b o r e m, i m o v e r o d i a b o l u m h u i c i n s i d e n t e m petens: arreptoque manu utraque ferro, ad tertium ictum infamem truncum prosternit, arboremque durissimam, densissimam, antiquissimamque ternis ictibus subvertit, deiecitque; s u r c u l o s vero circum sobolescentes, quos J a z a d i filios barbari appellabant, eodem ferro succidit. A J a z a d név magyarázatára még tovább mondja: J a z a d, J a z d a d sermone persico deum significat, hinc apparet dei nomen cultumque a Persis ad caeteros ultra Persidem populos olim tractum in idolatriam deflexisse. 1) A d r a nem kazar szó, hanem a sémi nyelvek szókincséből van véve, előfordul a Talmudban. s Gitt. czimü tractatusában mondva van, hogy a ki birtokát, vagyonát biztosítani óhajtja, ültessen a d r a - t, a mely megvédi a kárvallástól. M u s s a f i a e szót

1) L. a 249-dik lapon.

egynek tartja δρός-sel, a melynek elején a kemény hangzás meglágyítása végett a sémi kiejtés egy Ḥ prost. hangoztatott; én e szót a sémi 𐤇𐤍 gyökből származtatom, a mely eredetileg a bót, bővelkedőt s innen kifolyólag a hatalmast jelentette. Tekintettel a vallástudomány eddig kinyomozott adataira, igazat adhatunk Plinius-nak, midőn a fák-ról így ír: Haec fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc deo praecellentem arborem dicant. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus.²⁾ Az építészet történetéből tudjuk, hogy ugy Görögországban, mint másutt, a kőoszlopokat faoszlopok s ezeket egyszerű fatörzsek előzték meg s az ugynevezett goticus csúcsív eszméjét a hatalmas nagy fák összetalálkozó lombjainak szemlélete adta. De végzem e már is hosszura nyult czikkemet s végzem azzal, a mit előszavamban mondtam, hogy az ily könyvek, mint De Gubernatis „botánikai mythológiája“ vajha minél inkább elterjednének mivel olvasóink közt, mert ezek, s az ezekhez hasonlók a vizsgálat egyik homályos terén óhajtott világosságot adnak. A tudomány világosság. Péld. 6, 23.

Gróf KUUN GÉZA.

²⁾ Nat. hist. XII. 1 (2), 3. L. gr. Baudissin Farkas „Studien zur semitischen Religionsgeschichte“ II. f.-nek 184-dik lapján.
